

III Na liniji po kojoj se u obradu tekućih zadataka uvodi evropski kultivisan odnos prema problematici likovnog u arhitekturi.

Na sva tri konstatovana pravca, tokom vremena, prisustvo nekih autora je zapaženije i izrazitije. Neki autori se od tih pravaca udaljavaju, a neki novi im pristupaju.

Otkriva se, međutim, u svemu tome i jedna sve prisutnija dimenzija kojoj se nadrastaju vrednosti pojedinih i pojedinačnih realizacija. Svedoci smo, naime, nastojanja, napora i rezultata da se investitorska sredstva i projekantski, arhitektonski angažman udružuju, s ciljem oplemenjivanja i osmišljavanja međuprostora zgrada, blokova ili pojedinih arhitektonskih kompozicija. To udruživanje usmerava se na zadatke sadržajnog, funkcionalnog i likovnog obogaćenja, opremanja i obrade javnih površina i prostora naših gradova, naselja i životne sredine.⁷

Sve viši zahtevi u pogledu unutrašnjeg uređenja i obrade stanova i javnih boravišta i sastajališta, radnih i rekreacionih prostora, aktuelizuju potrebu sve veće pažnje u tim poslovima i saradnje arhitekta i likovnog umetnika.

Konfrontacija arhitektonskih realizacija u Vojvodini s realizacijama iz drugih naših sredina, odnosno istovremena mogućnost sagledavanja rezultata arhitektonskog stvaranja u celoj zemlji, mogla bi biti, a to bismo želeli, mogućnost za još jednu proveru određenih efekata i kvaliteta od opštijeg značaja za sve, a posebno za arhitekturu u Vojvodini. Dotle, traju naša uverenja.

NAPOMENE:

1 Na neka od postavljenih pitanja pokušali smo da odgovorimo 1977. godine, povodom izložbe »Arhitektura u Vojvodini od '70. do '77-« početkom ove 1981. godine, takođe povodom izložbe pod istim naslovom, ali za period od poslednje tri godine. (Vidi katalog izložbe Galerije »Lazar Vozarević«, Sremska Mitrovica, maj 1977. i maj 1981.)

2 Izvestan uvid u zbivanja dobija se iz povremeničkih prikaza ili hroničarskih beleženja i komentara realizacija dešavanja na planu arhitektonskog aktivnosti u dnevnoj štampi, kao i iz stručne publicistike, iz sadržaja dela izloženih na Novosadskom oktobarskom salonu (od 1976. godine do danas), te na još ponekog prigodnog izložbi, kakva je bila, na primer, ona koju je priredio GIK »Banat«, RO »Projektni biro« u Zrenjaninu, povodom svoje 25-godišnjice, u jesen 1979. godine u Ečki.

Mnoge izložbe konkursnih predloga za veliki broj arhitektonskih programa i zadataka, čije rešenje je tim putem u Pokrajini traženo, takođe pružaju određenu sliku i pogled. Tu su i dela apostrofirana društvenim priznanjima i nagradama, kakva su na primer: Dečje selo u Sremskoj Kamenici (1975), Radnički dom u Novom Bečeju (1976), stambene zgrade u Novom naselju u Novom Sadu (1979) ili dečje ustanove u Bačkom Gradištu (1974) i Aleksa Santiću (1980), »Borbine« zgrade dodeljene u Pokrajini, odnosno niz nagrađenih realizacija tokom deset i više godina u Novom Sadu (Oktobarska nagrada grada) ili nešto ređe nagrađivana dela na Novosadskom oktobarskom salonu. U katalogu izložbi arhitektonskih realizacija u Galeriji »Lazar Vozarević« u Sremskoj Mitrovici, koje smo na početku ove napomene citirali, dat je iscrpno pregled napisa o arhitektonskim realizacijama u Vojvodini, o napisima povodom njih od 1970. do 1981. godine i pregled izložbi za taj period, te pregled arhitektonskih konkursa raspisanih u periodu od 1970. do 1977. godine, pa se stoga ovi podaci ovde ne ponavljaju.

3 Izložba »Arhitektura Vojvodine«, »Vesti iz društva i saveza«, Bilten SAS, 1. NS, NIP »Forum«, NS, 1963. (Beleška o izložbi održanoj juna 1962. godine u Novom Sadu, Pančevu, Zrenjaninu i Sr. Mitrovici.)

4 Ilustraciju radi navedimo samo nekoliko objekta, na primer: internat i škola hemijsko-tehnološke struke, autora Lije Kostića i Miroslava Vujčića, 1962 u Novom Sadu, stambeno-administrativna zgrada s restoranom, autora Bogdana Gadanskog, 1963 u Pančevu, Higijenski zavod, autora Vladimira Solmase, 1963 u Zrenjaninu.

5 U periodu do 1970. godine zapažena su ostvarenja iz sebe ostavili: Sibin Đorđević, Aleksandar Kelemen, Pavle Žilnik, Zora Pajkić, Tatjana Savić, Nada Novaković-Babić, Petar Jankov, Imre Farkaš, Voja Midić, Živorad Bugarski, Rada Janjetov, Rista Šekerinski i drugi od domaćih, kao i Milorad Macura, Ivo Kurtović, Dragutin Novaković, Kazimir Ostrogović i još nekolica sa strane. Uz ova imena u praksi su već prisutni Moroslav Krstonošić, Miodrag Lozić i Milan Matović.

6 Zoran Manević, »Daleki odjeci novog brutalizma«, »Umetnost«, Beograd, 17/69 (povodom radničkih stanova u Ledincima - Rakovac, autora Dušana Krstića, 1968. godine).

7 Na prvom pravcu, bez obzira na određene razlike u motivaciji za opredeljenje i normalno razumljive razlike u rezultatima stvaranja tokom vremena, nalazimo Dušana Krstića (centar mesne zajednice u Novom Sadu, škola u Erdviku, 1970. godine, dečja bolnica u Novom Sadu, 1972. godine, stambeni kompleks na Limanu u Novom Sadu, 1977 - 1980/81. godine), Milorada Miliđragovića (osmogodišnja škola u Baču, 1971. godine, SUP u Vrbasu s koautorom Miodragom Čonićem, 1977. godine), Ludaši Dežea (stambeni objekti u Subotici, 1977. i Računski centar u Subotici 1980. godine) ili Blagoja Rebu, s možda najizrazitijim sklonostima postmodernoj (SUP u Novom Sadu, 1974. godine, Robna kuća »Lesnina« u Novom Sadu, 1976, Vojvodanska banka u Novom Sadu, 1978. i SUP u Bečeju 1980. godine). Na ovom pravcu nekim svojim radovima nalazi se i Milan Matović (»Elektrovojevodina« u Novom Sadu 1977) i nekim radovima Miroslava Krstonošić (Hotel »Park« u Novom Sadu 1980).

Na drugom pravcu, počev od adaptacije »Birca kod Sante« u Zrenjaninu, preko galerije u Opopu, s koautorom Spasojeom Krunićem 1970, do spomen-muzeja batinske bitke na Dunavu, nedaleko od Bezdana, 1981. godine, stalno pratimo Milorada Berbakova, a nalazimo se s Tatjanom Šavčič (dom na Brankovcu 1970, dečji vrtić u Sr. Kamenici 1971. i Novom Sadu, Dečje selo u Sr. Kamenici), s grupom Jozef Tot, Natko i Olga Marinčić i Moroslav Grujić 1975. godine, s Perom Fa (hotel u Botošu 1974, Dom kulture u Pećinama 1979. godine), Momirom Janjatovićem (Osnovna škola u Aleksa Santiću 1976, samousluga u Aleksa Santiću 1980. godine), Miroslavom Krstonošićem (Lovački dom u Plavni 1980), Veselinom Matejinom (stambeno-trgovacka zgrada u Žabju 1974. godine), Simom Jančićem (dečji vrtić u Aleksa Santiću 1980. godine), Milošem Vojnovićem (Motel »Platan« u Plandištu 1980. godine) i s nekim radovima Aleksandra Kelemana (stambeno-poslovni blok u Subotici 1974. godine), Miodrage Lozića (zgrada OZ-a »Vojvodina« u Novom Sadu 1976. godine, višenamenski objekat u Višnjičevu 1980. godine), Petra Jankova (»Cineoptic« u Novom Sadu 1978. godine), Milana Marića (stambeni niz u Karadorđevu 1979) i još nekima. Specifičan doprinos dao je tom pravcu Dragan Ivković (Robna kuća »Šipad« u Novom Sadu 1971. godine).

Na trećem pravcu izrazito je prisustvo i doprinosi Tibora Benca (portirnica fabrike »Toza Marković« u Kikindi 1972, Radnički dom Novi Bečej, s koautorom Ratkom Rolovićem (dečji vrtić u Bačkom Gradištu 1974. i dečji vrtić u naselju »Vladimir Rolović« u Zrenjaninu 1978. godine), kome se priključuje Albert Josipović (dečja ustanova na Novom naselju u Novom Sadu 1980. i na Telepu 1979. godine, te objekti osnovnih škola na istim lokacijama u Novom Sadu 1980. godine), Slavko Županski, Bora Radusimović, Radoje Cvetković (stambeni blokovi u Novom naselju u Novom Sadu 1979. godine) ili Đorđe Grbić (stambeni blok u Kosovskoj ulici u Novom Sadu 1979. godine, Hotel »Banja« u Kanjiži 1979. godine) i još neki.

Autori poslednjih navedenih objekata unose svojim radom u arhitektonsko stvaralaštvo u Vojvodini dinamičnost, temperament, specifičnu upotrebu oblikovanih elemenata i materijala. Uz prisustvo evropski tradicionalnog odnosa prema problematici likovnog u arhitekturi, ovde se susrećemo i sa specifičnim tretmanom odnosa prema ambijentu, lokalnom koloritu i osobnosti urbanog prostora i pejzaža u širem smislu.

Po nekom čudnom kliču, među realizacijama grupisanim na tri pobrojana pravca, manje-više, bliže ili udaljenije, nalaze se objekti kakvi su na primer: institutske zgrade fabrike »Servo Mihalj« i Toza Marković u Zrenjaninu 1974. godine i škola u Grebencu, autora Vase Prijljeva, ugaoni stambeno-poslovni objekti u Novom Bečeju 1980. autora Miodraga Rakočevića, ili stambeno-poslovni objekti u Prigrjevicu 1976, autora Ane Isaković i dr, koji, kao kompromis između tih stremjenja i drugih mogućnosti, postaju svojevrsna realnost i sve češće su prisutni. Nameću se sigurnošću, solidnošću i merom koja je rezultat ne samo vredan pažnje, već, na izvestan način, i asocijacija na nešto od onih kvaliteta što nam ih je u drugim uslovima, na drugi način i na drugom nivou, svojevremeno pružao jedan od često prisutnih graditelja u ovoj ravnici - veliki Vrščanin Dragiša Brašovan.

Ovom poslednjem napomenom vraćamo se nekim početnim tvrdnjama koje se svode na to da valorizacije savremenog stvaralaštva ne može biti bez temeljnog razumevanja suštine i smisla razvojnog procesa i bez istraživanja i korena ishodišta sadašnjeg stanja.

7 Ovdje treba podsetiti na specifičnu urbanu transformaciju jednog izrazito ruralnog lokaliteta kakav je Panonija (novozgrađeni grad - naselje kraj Bačke Topole), na novoformiran stambeno-rekreativni centar »Ritić« kraj Čelareva, nedaleko od Bačke Palanke, na artikulaciju centralnog prostora sela Prigrjevice, Jarmeno, Višnjičeva i niza drugih, na revitalizacione zahvate u centrima Bečaja, Sombora, Subotice, Sremske Mitrovice i najizrazitije u Novom Sadu (pešačke zone, trgovi), ili na novooblikovane rečne obale u Novom Bečeju, na primer, pri čemu se na ilustrativan način potvrđuje i kod naš svojevremeno izneta teza da su čuvanje zatečenog, rušenje i građenje samo delovi jednog istog, jedinstvenog procesa - kreativnog stvaranja novog.

(Vidi: S. J., »Rušenje, čuvanje i građenje - jedinstven proces«, »Polja«, 119/120, NS, 1968.)

razgovor o likovnom stvaralaštvu

da li se krug zatvorio?

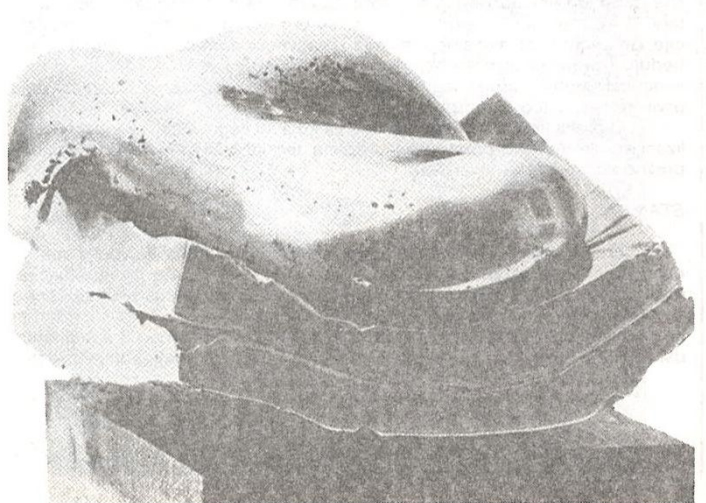
Uredništvo »Polja« je, u nastojanju da pokrene određena pitanja iz kulturnog i umetničkog života Novog Sada i Vojvodine, organizovalo razgovor (krajem marta) s nekolicinom likovnih umetnika i kritičara. Ovaj razgovor i izbor sagovornika ne pretenduju na to da budu u svim aspektima reprezentativni, međutim, verujemo da ovakav postupak otvara mogućnosti za uspostavljanje i proširenje dijaloga o tekućim i bitnim pitanjima likovnog i kulturnog života, kao i mogućnost da se određeni aspekti ove problematike sagledaju u širem kontekstu. »Polja« će ubuduće ovu svoju rubriku držati otvorenom kako za likovnu problematiku, tako i za ostale aspekte kulture i stvaralaštva, što znači da će nastojati da proširuju krug sagovornika, a i krug tema.

(Donosimo skraćenu verziju razgovora.)

»Polja«: U samom početku pokušaćemo da iznesimo aspekte likovnog života i umetnički sagledamo kroz činjenicu da Novi Sad nema reprezentativnu likovnu manifestaciju, koja bi na određen način afirmisala likovnu umetnost u jugoslovenskim i svetskim razmerama i informisala nas o relevantnim kretanjima u modernoj umetnosti. Postavlja se pitanje: u kojoj meri jedna reprezentativna izložba, koja ima tu funkciju, kao, recimo, Novosadski salon, koliko ona utiče na emancipaciju i otvaranje ovog podneblja u širem smislu, i koliko ona utiče na valorizaciju umetnosti?

Mladen Marinkov: Novosadska i vojvodanska umetnost, pre svega je umetnost mladih. Ovde ne mislim mladih po godinama. Njihova se umetnost najbolje sagledava na jugoslovenskim manifestacijama: Bijenale mladih u Rijeci, delom Oktobarski salon u Beogradu, zatim niz manifestacija mladih, Zagrebački salon grafike, itd. Mislim da bi se tu, ako bi se napravio neki presekok, moglo zaključiti da se nešto istinski dešava kod nas, i to u širem kontekstu. Mislim da u Novom Sadu i Vojvodini nema nekih likovnih manifestacija koje otvaraju ove prostore i prikazuju pravu sliku stvaralaštva koje se dešava ovde i sada. Ima tu nekih manifestacija koje se s vremenom na vreme organizuju, ali te izložbe i nisu u pravoj funkciji afirmacije umetnosti u ovom smislu, jer su to neke sitne samostalne izložbe, ili opet krupne i veće izložbe bez nekih posebnih ambicija. Meni je žao što ovde nije prisutno više ljudi, verovatno bi se tada postavilo i više pitanja koja jednom moraju biti postavljena.

Miloš Arsić: Predstavljanje vojvodanske umetnosti jugoslovenskoj javnosti ide dosta dobro; možemo se pohvaliti s jednom izložbom u Ljubljani, za koju se nije tako mnogo čulo, a bila je dobra. Ta izložba predstavlja naš trenutak i mi smo na njoj predstavili sve ono što je vredno pažnje u sedamdesetih godinama. No, poslednjih godinu - dve kao da je sve nekako stalo i stvarno se stiče utisak da se baš ništa ne dešava. Tačnije, sve se nekako utišalo odmah posle 1977. godine. Međutim, ovaj drugi deo mnogo je zanimljiviji: činjenica je da u Novom Sadu ima puno galerija i one rade po

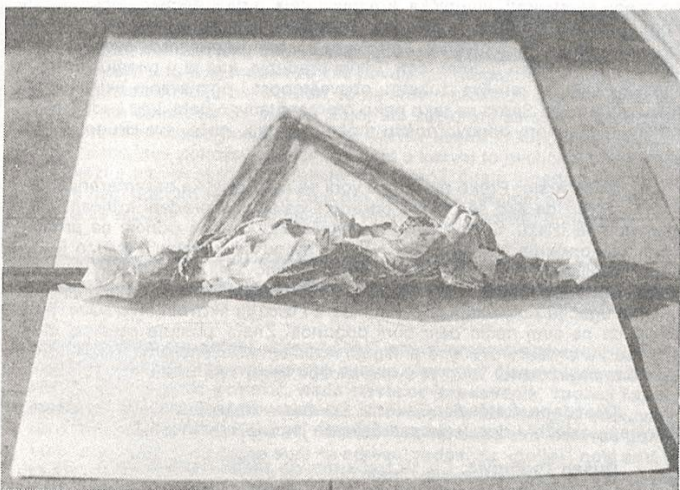
nekoj specifičnoj logici. Rade od ponuda. Danas je ponuda ljudi koji žele da izlažu vrlo mala i siromašna, pa je i takva koncepcija. Jednostavno, galerije ne mogu mnogo ni da pokažu. Sve je to doprinelo da se rad, u galerijama svodi na minimum. Radnički univerzitet »Radivoj Čirpanov« odavno ne beleži neku značajniju izložbu. Sve sadašnje izložbe ostaju u totalnom mraku. Tako je bilo nedavno i sa izložbom s Kuzmanova. Baš u totalnom mraku. Jednostavno, nema uslova za prave izložbe. Matica je u ovom pogledu još gora, itd. Na Tribini mladih nešto se radi, a stvarno šta se tamo dešava – teško je razumeti. Mi umetnici u suštini nemamo moći da utičemo na neke stvari, na suštinu problema koji bi doveli do promena. Tako je normalno da o manifestacijama, tim većim, grupnim, imamo svoje mišljenje i čini mi se da je jasno zašto u Novom Sadu nedostaju. Eto, Pančevo, koje je udaljeno stotinak kilometara od Novog Sada, ili Sombor, ulažu više napora da naprave nešto što Novi Sad sada nije u stanju. To govori o drugačijim mogućnostima i kriterijima u ovim sredinama, a pre svega tu postoje i ljudi koji prave te velike izložbe, i oni afirmišu vojvodansku umetnost. Znači, i ne mora sve da se dešava u Novom Sadu. Međutim, sve ovo može biti beznačajno. Problem, po meni, leži u stvaralaštvu. To je ono najznačajnije. U jednom trenutku, negde između 72. i 78. u Novom Sadu na ovom planu dešavale su se vrlo zanimljive stvari. I odjednom, nekako se krug zatvorio. Sve je gotovo stalo baš onda kad je izašla prva generacija s Akademije umetnosti. To je bio neki čudni spreg okolnosti i, ne znam kako i ne znam zašto, počelo se nazadovati. Imam utisak da su neke stvari negativno uticale na događanja i na stvaranje.

Ovom prilikom moramo da kažemo nešto i o popularizaciji umetnosti, mada ne želim da govorim o likovnoj kritici. Postoji jedan paradoks, u ovom mediju; uzmete, primera radi, Kulturni dodatak u »Dnevniku«: često polovinu tekstova četvrtkom, u tom dodatku, čine tekstovi iz likovne umetnosti, u svakom broju, redovno iz broja u broj. Ovakav tretman likovnih umetnosti sigurno nemaju nijedne novine u nas. Umetnici ne mogu da se žale da se o umetnosti ne piše i za radio, televiziju, u dnevnoj i nedeljnoj štampi. Druga je stvar – kako? Sigurno je da nema dovoljno kritičkih ambicija i sintetičkog karaktera. O čestoj, sedmoj, pa i osmoj deceniji u umetnosti napisano je puno tekstova. Kako bi istoričari umetnosti rekli, ovo je razdoblje poprilično obrađeno. Pravljeni su izložbe i studije o svemu tome. Bilo je nekih razgovora, itd.

Nama se u ovom trenutku nameće jedno veliko pitanje: kako da uhvatimo ovaj tren osme decenije, ove dve godine? Skoro da se ništa značajno ne dešava. Ne kažem da ovi ljudi ovde ne nude neku umetnost. Nude. To je normalno. Ali navikli smo, po inerciji minule decenije, da očekujemo da se nešto novo, nešto veliko desi. Međutim, iako u umetnosti i nije problem da se stalno nešto novo dešava, verujem da su to okviri koje bismo morali danas da preispitamo i svedemo neke račune. Da zajednički vidimo gde se stalo.

Đorđe Jović: Rekao bih da su se u umetnost u ovom gradu umešali mnogi interesi, koji sigurno ne doprinose ni stvaralačkom procesu, ni afirmaciji umetnosti, to jest, rezultatima toga stvaralačkog procesa.

Kolegi Arsiću stalno je bilo pred očima ono o čemu sam ja hteo da govorim iz jednog njegovog zaključka može to da se potvrdi. Naime, radi se o tim nesretnim galerijama, kojih ima više no u bilo kojem našem gradu. Na svakih sto pedeset metara imamo galeriju. To je, svakako, bogatstvo. Međutim, to je bogatstvo, na žalost, institucionalizovano, i od tih institucija umetnost najviše trpi. Naravno da nisu za te institucije krivi ljudi koji ih vode. To je, u svakom slučaju, jedan konfuzan sistem koji bi trebalo podvrgnuti svestranijoj analizi. Naime, imamo Tribinu mladih koja je uvek krasila ovaj grad. Najednom, mi imamo Salon Tribine mladih koji govotovo ništa ne znači. Mi koji smo zainteresovani po svim osnovama, a po vokaciji najviše, nikada nismo obaveštavni i nikada nismo i nikako nismo mogli da dospemo do prave informacije. Stvarno da saznamo šta se događa u Salonu Tribine mladih. Tu su, pre svega, firange spuštene na prozorima Salona i ne zna se ko tamo radi i kakvi su tamo programi. Zatim, tu imamo i Radnički univerzitet »Čirpanov«, gde se sve događa u mraku, i simbolično i realno, kako to kolega veli. Tu su Likovna galerija, Mali likovni salon... Imate Mali likovni salon koji je zajedno s Galerijom likovnih umetnika na najdivnijem mestu i čak može da ima funkciju u bukvalnoj socijalizaciji. Na žalost, ona je takođe u mraku, jer je neko, verovatno od nadobudnih dizajnera, smislio da na tamnoj pozadini projektuje nečiju viziju, nečiju zabludu, ili nečiju maštu. Znače, još se nigde, ni u jednoj zemlji, nije dogodilo da na tamnoj pozadini, na jednom zidu grobničke definicije, imate eksponate savremenog mišljenja. To

nije dobro. I niko od nas ovome se nije suprotstavio. Ja bih dodao da smo tu i mi jednim dobrim delom krivi. Treba se zamisliti da li postoje muzeološki principi, da li postoji nauka koja se zove muzeologija, koju bi trebalo u ovoj sredini bolje proučiti.

Meni je Galerija likovnih umetnika najdraža i o njoj bih najradije govorio. Mada se mladi ljudi u njoj zalažu za svoje esnafske interese, pri čemu čine sebi najlošiju uslugu, dozvoljavajući storniranje svih ozbiljnih kriterija, osim onog kriterija – članstva udruženja. Tim kriterijumom se prevashodno organizuju izložbe. Da se razumemo, proći će pet godine i svi će po redu biti nagrađeni, i uniformisani, i izloženi. To znači da nije bilo kriterijuma, kritičkog suda i pristupa. Doduše, neke galerije imaju savete sastavljene po nekom principu. Zbor radnih ljudi, itd. Za trinaest godina u Galeriji likovnih umetnika na bulevaru malo je ko izlagao od umetnika koji se bave savremenom umetnošću. Osim Branke Protić, niko tu nije izlagao od savremenih umetnika.

Dakle, nema programa. A ta bi galerija mogla da bude prozor, prostor u koji bi se smeštale sve nove ideje u savremenoj umetnosti. I to bi povezivalo likovne stvaraoce u Jugoslaviji. O Savremenoj galeriji ne mogu da govorim, jer smatram da je to institucija koja bi trebalo da se bavi nekim muzeološkim poslovima, koji odavno nisu završeni. Tu tek predstoje mnogi poslovi. Da ono što je započeto završe i što nije započeto započnu, da rade i dovrše. Ne znam, započeli smo mi o položaju umetnika, o kritici, o socijalnom statusu, itd. Znače, gostuski je jednom, završavajući jednu ozbiljnu emisiju o muzici, rekao: »Kakav narod, takva muzika.« Mislim da i mi ne bismo mogli bolje da zaključimo: kakva umetnost, još i bolja kritika...

Ono što pruža Radio- Novi Sad, što čini »Dnevnik«, da li to svesnom politikom, ukoliko nemaju tekstova i saradnika, ali pružaju mnogo. Međutim, činjenica je da poneki tekstovi bivaju dosadni i neartikulisani. Gotovo je neverovatno da je u Kulturnom dodatku, u jednom od nedavnih brojeva bilo više od pola priloga iz ove oblasti... Televizija Novi Sad već sedam godina ovaj posao odlično radi. Shvatila je da se slika najbolje može slikom da prezentuje. Ne znam koliko stručno, međutim, nastojalo se da se ovi ljudi i njihovo delo uvedu u prostore gde im je i mesto. Dok se jedan ozbiljan kritički napor nije artikulisao, nisu se ni stvaraoći na izložbama na pravi način mogli pojaviti – bilo je to nekako povezano. Uglavnom, sve se to tako događalo na jednom širem jugoslovenskom planu. To se dogodilo s Oktobarskim salonom u Beogradu, to se dogodilo s grafikom u Zagrebu, to se dogodilo s Bijenalom umetnosti u Rijeci, to se dogodilo s bijenalom akvarela u Karlovcu, itd. Sve su to u jednom smislu jugoslovenske manifestacije koje imaju selektivan jugoslovenski karakter. Otuda je lako napraviti pregled onoga što se zbiva u Vojvodini ukoliko se ima uvid u ta kretanja i manifestacije na jugoslovenskom planu. No, nismo se bavili onim što se odnosi na nas same i u našoj sredini. Iako, naravno, pojedine izložbe govore da se nešto dešava. Časopisi malo pišu. »Letopis« gotovo ništa. »Polja« su imala svoju funkciju i fizionomiju. To su zamerke i u ovoj sredini smo morali više da uradimo.

Šta je to u Novom Sadu posle 1979. godine bilo na ovom planu? Zaključeno su s tom godinom neke stvari, dovedene su do kraja neke ideje, o tome bih želeo da se govori i bilo bi dobro da neko od kolega rasvetli ovo vreme...

Miloš Arsić: Slažem se s kolegom Jovićem, okreće se jedna strategija, jedan program u pisanju o umetnosti. Ozbiljnu kritiku moramo razdvojiti od dnevnice. Dakle, kritika se mora zasebno posmatrati od novinarstva, od propagande. U novinarstvu to je u velikoj meri sve dato kroz informaciju, propagandu. Međutim, kritika što se Novom Sadu piše nije ni mnogo gora ni bolja od kritike koja se piše u drugim mestima u Jugoslaviji. Časopisi traže tekstove, jedino što to ne čini »Letopis«, dok »Ulaznica«, »Dometi«, »Polja« itd. pokazuju interesovanje. Mislim da mesta za pisanje ima. Sve zavisi od toga kako se stvari organizuju.

Grozdana Šarčević: Ima časopisa koji ne objavljuju i prosto ne vole likovnu kritiku. No, to su, ipak, periferne stvari. Ja bih se ovde vezala za savremeni trenutak, kada je reč o likovnom životu. Mlada Marinkov je dobro primetio da kad su u pitanju jugoslovenski pregledi, tu nema primedbi. Međutim, u Novom Sadu nema takvih programa i objektivno je nemoguće onda praviti odbir i selekciju u kvalitativnom smislu. Često su panoramski i neobavezni pregledi dobro dolazili, jer se dobijala kakva-takva informacija o onome šta se dešavalo. Sad, čini mi se, svako voli neku svoju politiku, tako da mi nemamo potpunu sliku onoga što se dešava u nas, u Novom Sadu i Vojvodini.

Rajko Petković Bosanac: Mi tu govorimo o vremenu u kojem su se dešavale velike promene. Ne samo u Novom Sadu, Vojvodini, no i šire. Nisam kritičar da bih mogao podrobnije o tome govoriti, ali sam uveren, nekako intuitivno, zajedno s kolegama, da se radi o krizi. Ali, čini mi se, iz jedne opšte situacije, da je moguće i drugačije raditi. Recimo, kao Oktobarski salon u Beogradu, gde se pojavljuju neki istaknutiji mladi slikari, od Zeca pa do Damjanovskog, koji su dobili nagrade i priznanja. Ovakvom stanju doprinosi i opšta situacija u kojoj se nalazi kultura u Vojvodini. Mi stvaramo i otvaramo neke nove prostore, nove mogućnosti (SPENS), preorijentacija u novoj zgradi SNP-a, most, to su prostori koji bi mogli i te kako da se koriste. Međutim, ako galerije vode saveti sastavljeni od više ljudi s različitim nivoima likovnog razmišljanja, gde su umešani razni interesi, kao, recimo, u Galeriji Radničkog univerziteta, Malom likovnom salonu, itd., stvaraju se veliki problemi koji bi se ipak, i pored nezavidne situacije, mogli prevazići.

Sava Stepanov: Opštu situaciju karakteriše i nezavidna materijalna situacija galerija. Činjenica je da imamo galerije, a nemamo stručne ljude koji bi u njima radili. Imamo dve esnafske galerije i ja ne znam ko bi to vodio? Imamo tužnu situaciju koja nam ništa ne nudi. Tribina mladih je, recimo, u decembru napravila šest izložbi samo zato da bi ih registrovala kod SIZ-a. Tačno je da Tribina nema novaca i s tako malo sredstava ne može se uraditi ništa.

Mladen Marinkov: Ogromne investicije uložene u nešto što ne donosi nove sadržaje. Problem je, u stvari, i u samom stvaralaštvu. Međutim, kritičari očekuju da se nešto prelomi, se rodi i da pokaže vrednost na jugoslovenskom planu. No, to je stvar vremena. Nisu to tako prohodni putevi.

Dušan Todorović: Da nema stvaralaštva, ne bi bilo ni potrebe da se zalažemo za jugoslovenski kontekst likovne umetnosti.

Sava Stepanov: Mi vrednosti ovde stvorene, u Novom Sadu, ne primećujemo, pre bi se reklo da se to može na bolji način uočiti u kontekstu nekih skupova na jugoslovenskom nivou. A ti poznati izbori u Rijeci, Banjaluci i slično, ne bi se mogli tako dobro pripremiti da nema ovde umetnosti. Doduše, najveći je problem u nedostatku sredstava. Činjenica je da je lakše praviti izložbe fotografije; zato smo mi pravili više sintetičkih izložbi iz zemlje i inostranstva. Ovakve izložbe nisu skupe. Nijedna galerija u Novom Sadu sada ne bi mogla da napravi presek jugoslovenskog slikarstva. Ipak, to rade Pančevo, Zrenjanin, Sombor itd.

Rajko Petković Bosanac: Pominju se šezdesete i sedamdesete godine kao nešto što je donelo određene vrednosti u kulturi i umetnost. U Novom Sadu to su, u stvari, doneli novi ljudi koji su se tu našli. Tek kasnije se osetio pad, stvaraooci su dolazili, no nije bilo promena. U tome je takođe problem.

Mladen Marinkov: Meni je značajno i strašno kad jedan umetnik danas ovde nema osnovnih uslova za rad, za stvaralaštvo. Kad mora druge stvari da radi da bi preživeo. A mi to dobro znamo.

Miloš Arsić: Vi ste već postali takvi komformisti da je to prešlo svaku meru.

Dušan Todorović: Mi moramo napokon javnost upoznati sa svim ovim problemima i konstruktivno izneti svoje predloge, da se vidi šta mi to predlažemo i kako da izađemo iz postojeće situacije. Moramo jasno kazati šta je to što stvarno ne vredi i šta je vredno u sadašnjoj likovnoj umetnosti.

Mladen Marinkov: Hoću da iznesem neka poređenja gde se može videti u kakvoj je poziciji Udruženje likovnih umetnika. Tako, imamo da je godišnji iznos za jedan lični dohodak u KPZ jednak celokupnom budžetu u Udruženju likovnih umetnika. Drugo, tri dana rada novog SNP-a koštaju otprilike kao jednogodišnji budžet Udruženja likovnih umetnika Vojvodine. To kao podatak jasno govori o nama, našim mogućnostima za redovnu delatnost i za izložbe. Molim vas, mi smo u teškoj i neizdrživoj materijalnoj situaciji. Sada gubimo i zdravstveno osiguranje. Mi više nismo radnici, nikom ne trebamo. Praktično, mi više ne postojimo. Imamo zakon o osnivanju samostalnih radnih zajednica. Likovni umetnici ne mogu da se udruže kao pisci, recimo, s izdavačima i slično. S kim vajar može da se udruži? Ne može svaki umetnik tu pronaći svoju šansu.

Dušan Todorović: Tu je, u stvari, najveći problem u samom stvaralaštvu. Kada stvaralaštvo zapadne u takvu situaciju da zavisi od novca, od drugog, da stvaralac mora da se laća bilo čega da bi došao do sredstava za život i reprodukciju materijala to je, sigurno znak da tada stvaralaštvo gubi u kvalitetu. To je negiranje svih vrednosti koje umetnik sebi postavi.

Mladen Marinkov: Ne znam kako su promakle neke besmislice. Imamo činjenicu da penziono-invalidsko osiguranje za slobodne umetnike nije sređeno. Znači, ovo osiguranje ne postoji. Znači, ko želi da se bavi umetnošću, a likovna umetnost, kao što znamo, mnogo košta, on mora da radi na dva koloseka. To nije problem koji je samo u Vojvodini prisutan. Prisutan je u istoj ili sličnoj meri i u drugim mestima u zemlji. Kada ste govorili o tom prošlom i dobrom vremenu, pominjali ste godine: znam da je bilo i otkupa, i u Galeriji likovnih umetnika nije bilo dvanaest izložbi, nego dvadeset četiri. Bilo je razmene, bilo je svega. Znači, materijalni uslovi dobra su osnova koja i te kako utiče na stvaralaštvo.

Đorđe Jović: Hoću da kažem da će za desetak godina, ako ovako stvari budu išle u Novom Sadu, samo kolekcionari moći da ponude dela koja bi trebalo da se nađu u institucijama socijalističke kulture. Dakle, to je porazno. Nemamo sredstava da prihvatimo postojeća dela koja svedoče o ovom vremenu i ovoj kulturi. Više se ne zna gde se ta sredstva nalaze. Gde su se zametnula u SIZ-u, ili gde drugo, to više niko ne zna, dok druge institucije jednostavno na svaki zahtev kupe pare od SIZ-a za kulturu.

Miloš Arsić: Zakon u Vojvodini ima, jedini u zemlji, izričitu zabranu adaptiranja potkrovlja, tavanskih, suterenskih i ostalih prostora za ateljee i drugu namenu umetnicima.

Mladen Marinkov: Činjenica je da je ranije umetnost pokazivala različite rezultate. Nije mala stvar da odjednom grad dobije šezdeset ateljea. Niko mi to ne može osporiti da je mala stvar kada mladi ljudi imaju uslova za neometan rad i nesmetan razvoj. Molim vas, ja ne mogu da izlijem skulpturu. Drugi ne može da napravi sliku, nema mogućnosti i kvit. Rekli smo već, nema otkupa. Mi nemamo ništa. Moramo da radimo druge stvari, koje prosto odvuču i nas i našu energiju, i da se tek posle bavimo likovnom umetnošću...

Miloš Arsić: To je i kod drugih prisutno, i za književnike to u većoj meri važi. I nezaposlen književnik ne može da živi od tog što radi. To je to.

Dušan Todorović: Novi Sad ima, recimo, savremenu galeriju, i vrlo je bitno da Novi Sad od Savremene galerije ima samo ime i nekoliko zaposlenih – službenika. Vrlo je bitno da prikupljanje likovnih dela obavlja ta galerija s vremena na vreme, i da ima izvesne module da reprezentuje vojvođansku umetnost na adekvatan način, ali ona nema prostora gde i kako da je reprezentuje.

Da li je moguće da ovakva institucija može da postoji a da ne oformi galerijski prostor?

Đorđe Jović: To je pitanje svesti o svom vremenu. Želeo bih da znam ko ima pravu svest o svom vremenu, da li kustosi i kritičari, da li kolekcionari – čija je svest pouzdanija i sigurnija da progovori o ovom vremenu. Ja kao kritičar sigurno ne pristajem da me neko demantuje, da nemam svest o svom vremenu. Ne pristajem na to; ali, priznajem da sam nemoćan.

Nemocan sam, sa svima vama ovde, da ćemo u jednom trenutku imati deset legata, a nećemo imati instituciju socijalističke kulture. Do svega toga dovelo je činovično ponašanje. Iako ova zemlja nije poznavala činovičnu kulturu, odjednom su se pojavile neke komisije, odbori, itd. Na kraju, sve se svodi na konstataciju – nama se ne pruža ono što je potrebno da ima jedna kultura i stvaralačka sredina.

Postavimo ovo pitanje – jer ovde su dva kustosa Galerije savremene umetnosti – molim vas, na koji će način oni doći do slike Rajka Petkovića, J. Klačika, do slike D. Todorovića, skulptura Mladena Marinkova? Na koji će način sada, pa za mesec dana doći do tih slika?

Dušan Todorović: Evo, daću jedan svež primer: bavim se istraživanjem, ulažem, recimo, velika sredstva da nekakve krede složim i da nekakvu svoju vizuelizaciju izložim, a to posle stoji u ateljeu kod mene. Nikom to ne treba, ama baš niko se za to ne zanima. I gotovo. Badava što ja kao stvaralac imam potrebu da radim, da istražujem. Savremena galerija, ako ništa drugo mogla bi da zaštiti umetnika, da da neko obeštećenje i sačuva, zaštiti taj i straživački rad.

Grozdana Šarčević: Nema Galerija tu mogućnost, ona ne obavlja otkup. Galerija umetnosti svake godine planski usvaja programe i oni obično završavaju na papiru, jer svake godine dobijamo linearno povećanje s kojim ne možemo pripremiti dobar program. Mi kao Galerija ne možemo planirati izložbe. Nekako se naknadno nametnu neke izložbe za koje se tvrdi da su od pokrajinskog interesa. Mi ih prihvatamo kao program. Trebalo bi za te programe da budu naši stručnjaci pitani i da se s našim ljudima o tim pitanjima profesionalno razgovara. Na žalost, tako sve nekako prođe mimo nas. Mi i ne znamo unapred, skoro do postavljanja izložbe, ni čija je ni ko je autor.

»Polja«: Da li se razmišlja o tome da Savremena galerija dobije svoj prostor?

Grozdana Šarčević: Razmišljalo se, ali planom nije zacrtano, nema tu ništa. U srednjoročnom planu razvoja kulture takođe nema nagoveštaja o srednjoročnom razvoju kulture.

Dušan Todorović: Stalno se nameće jedna činjenica da umetničko delo ipak postoji. Ono egzistira u drugim sredinama. Tamo se i afirmiše. I, što je najgore, u Novom Sadu se o tome ne vodi mnogo računa. U Novom Sadu se smatra da je sve dobro što je stvoreno. Nije dobro što se u ovoj sredini ne podstiče borba mišljenja i opredeljenja u likovnoj umetnosti. Delom da se boriš, da nagrađuješ sebe.

Ne treba sve što napraviš da važi kao vrednost. U Beogradu je likovna kritika usmerila čitav niz stvaralaca i to najčešće nesvesno. Zato su to česti klišeji. Kritika je išla kao moda. Zato se stvaraooci usmeravaju, uniformišu. Kad to kažem, prevashodno mislim na čitavu jednu školu: neoromantizam, hladan pogled. Međutim, u Novom Sadu nemamo snage da se izborimo za svoje stvaraoce, Novi Sad nema snage da afirmiše svoje stvaraoce, koji u drugim sredinama imaju daleko bolju afirmaciju.

Jozef Klačik: Naglasio bih jedan momenat stagnacije, iako postoji niz pretpostavki koje utiču na takvo stanje. To je u prvom redu likovna kritika. Postoji nemala propaganda umetnosti. Međutim, nema likovnih kritičara koji bi osmišljeno pravili izložbe i koji bi na najbolji način podsticali stvaralaštvo. To je moguće kroz kvalitetne ili, pak, loše izložbe. To je moguće kroz otvorene dijaloge, čak i ovakve razgovore kao što je ovaj naš, danas ovde. Meni to kao stvaraoocu nedostaje.

Savo Stepanov: Ja ne bih da s ovog skupa pođemo sa sumornim zaključkom da u Novom Sadu vlada totalna kriza, da je stvaralaštvo na stranputici, da ono maltene ne postoji. Bilo je kriza, ali nije to tako crno. Sve se ne može realizovati, neće se ni moći. Ko od nas ne može da zamisli jedan dobar novosadski salon?

Mladen Marinkov: Zamisliti možemo, realizovati nikako.

»Polja«: Mi taj salon ovde pokušavamo da izbegnemo kao nekakvu rak-ranu. Novosadski salon, bar u poslednjih pet – šest godina, nije produktivan, podsticajan i reprezentativan. Više izaziva zlovolju mnogih umetnika no što oni u njemu vide nekakvu šansu. Nas zanima da odgovorite: kako napraviti salon koji bi bio podsticajan i reprezentativan za ovu sredinu?

Đorđe Jović: Treba najzad shvatiti da se u umetnosti ne može raditi i ne mogu se stvarati umetnička, kreativna dela, a da o njima odlučuju po nekom automatizmu izabrani delegati i delegacije. Ne može neko da bude član žirija zato što je član crvenog krsta, a da pri tom nema predstave o vrednovanju i vrednostima u umetnosti. Takvo uređenje, kad je u pitanju žiri Novosadskog salona, zahteva izuzetnu obaveštenost i poznavanje aktivnog stanja u umetnosti. Samo se tako neko reprezentativno delo, kad ljudi o njemu odlučuju s punom odgovornošću može potvrditi, inače, sve drugo je izneveravanje.

Miloš Arsić: Preko tih salona vodi se neka politika nezameranja. Tako imamo stvari da ako se pojave određeni galeristi, određeni kritičari, ovi iz »esnafa« ne izlažu. Ovdje imamo manifestaciju koja se odnosi na proslavu Dana oslobođenja Novog Sada. Na njoj mogu da učestvuju svi, to je ono nepromenljivo, tu nema selekcije, nema vrednovanja i vrednosti, i zato nije dobar odziv, unapred je jasno da je to kvantitativna manifestacija. A mogla bi se drugačije postaviti. Izložba amatera i izložba likovnih stvaralaca. Mogli bi svi da na svoj način daju puni doprinos. Znači, postoje predlozi da se Novi Sad u oktobru svečano prilagodi različitim koncepcijama. Različitom likovnom angažmanu. Tako bi svaka izložba imala svoj profil.

Grozdana Šarčević: Tako bi se masovno uključile sve strukture u pravljenje izložbi i doprinele sadržajnosti likovne umetnosti.

Dušan Todorović: Da, tu treba mnogo raditi, treba truda.

Pripremio: Rale Nišavić